

Les noves tendències del poblament

Enric MENDIZÀBAL i RIERA
Centre d'Estudis Demogràfics

1. La geografia del poblament

Des de finals de la segona guerra mundial, la geografia ha anat ampliant els seus temes d'anàlisi i d'estudi, així com també ha anat incorporant noves tècniques i nous enfocaments filosòfics.¹ En les ponències presentades per Maria Dolors Garcia i Ramon (1991) i Francesc Nadal (1991) al *Primer Congrés Català de Geografia*, així com en les comunicacions presentades a dites ponències, es pot veure com, afortunadament, la geografia no té un únic mètode, esquema o paradigma, ni una única manera de treballar.

Aquesta idea s'ha de tenir en compte, ja que determinats temes que sembla que hagin desaparegut de l'univers de la geografia, tornen a aparèixer de nou: exemple d'això podria ser el llibre de Nicolás Ortega, *Geografía y cultura* (1987), en el qual reclama continuar amb les propostes de Humboldt i de Ritter, i centrar-se en l'anàlisi i descripció del paisatge. També podria ser una altra mostra d'aquestes resurreccions temàtiques el nou interès per la geografia regional: un exemple es pot trobar en el número 21 de la revista *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* (1990). I per finalitzar amb aquests exemples, és obligat citar el llibre coordinat per Aurora García Ballesteros, *Teoría y práctica de la geografía* (1986), en què la seva cinquena part tracta explícitament de «El resurgir de las antiguas tradiciones geográficas», constant com a tals la geografia social, la geografia política, la geografia mèdica i la geografia històrica.

No deixa de ser curiós, doncs, que en aquest recobriment d'antics interessos per part dels geògrafs no s'hagi recuperat el terme **poblament**, és a dir, el que s'entén habitualment com la distribució de la població en l'espai.²

Poblament és una paraula que apareix sovint en la geografia tradicional: els treballs clàssics de Demangeon (vegeu, entre d'altres, el de 1956) o el ja més modern de George (1973)

mostren l'interès dels geògrafs que s'han mogut a l'entorn de l'empremta de Vidal de la Blache per aquesta temàtica. Així mateix succeeix amb autors que no són francesos, com és el cas de Salvador Llobet (1947). Aquesta escola geogràfica, quan escriu sobre el poblament, tracta, principalment, de

- la concentració o dispersió dels habitatges en una regió;
- l'estructura interna dels nuclis de població, tant pel que fa referència a la seva morfologia com en la relació que hi pot haver entre els éssers humans i els sistemes agrícoles;
- els aspectes històrics, els orígens i evolució dels diferents tipus de poblament.

Un segon gran conjunt de geògrafs que han tractat el poblament són els que deriven dels treballs de Christaller (1980) i de Lösch (1957), i que es podrien incloure dins de l'escola teòric-quantitativa, com per exemple Berry (1971), Garner (1971) i Beavon (1981), amb treballs de caire teòric, o Gaspar (1972), Quintana (1977), Arnáez (1985) i Riera (1987, 1989), amb treballs de caire més empíric.

Aquest segon grup de treballs es basen en

- que la distribució espacial de l'activitat humana reflecteix una adaptació al factor distància;
- que les decisions de localització es prenen de manera que es pretén de fer mínim l'efecte de fricció a causa de la distància;
- que totes les localitzacions són accessibles, però unes ho són més que d'altres;
- que les activitats humanes tendeixen a aglomerar-se per aprofitar els avantatges de les economies d'escala;
- que l'organització de les activitats humanes té un caràcter essencialment jeràrquic;
- que l'assentament humà té caràcter focal.

Un tercer grup de geògrafs que actualment es preocupen per la distribució de la població en l'espai són aquells que es poden incloure en els que realitzen els «locality studies» (entre d'altres, vegeu Soja, 1989, Cooke, 1989, i Massey, 1990). La reestructuració del territori resultant de la crisi econòmica dels anys setanta va suposar, entre d'altres fets, els següents:

- el declivi de les ciutats i de les regions on la indústria pesada (metal·lúrgica) o de manufactures (tèxtil, electrodomèstics) era dominant;
- la pèrdua de població dels districtes centrals de les àrees metropolitanes i uns corrents emigratoris d'aquests districtes vers àrees més rurals, encara que properes al que hom entén pel «centre» de la ciutat;
- l'èxit de noves activitats econòmiques relacionades amb la indústria d'alta tecnologia, amb negocis financers, amb els nous serveis que ofereixen els joves professionals, així com dels llocs on s'efectuen aquestes activitats i dels llocs on resideixen aquests professionals.

Com resum d'aquesta introducció, s'ha de remarcar el fet que els geògrafs s'han preocupat al llarg del temps per la distribució dels éssers humans damunt de l'espai i per aquest concepte existeix un nom: **poblament**. Però aquest nom només l'han utilitzat els geògrafs clàssics, aquells que hom anomena regionals i possibilistes. **Poblament** és un

concepte que no ha estat recuperat: ni la geografia teòretico-quantitativa ni la post-moderna (que han estat exposades breument en els paràgrafs anteriors), així com tampoc la geografia radical o la humanista han utilitzat en els seus treballs aquest terme. Tot seguit es pensa mostrar l'interès per la recuperació explícita d'aquest concepte.

2. Les antigues tendències al poblament a Catalunya

Si aquesta ponència es titula *Les noves tendències del poblament* és perquè n'hi havia d'antigues. Els següents paràgrafs volen mostrar alguns dels antics processos que han format la situació actual del poblament a Catalunya.

Joan Vilà i Valentí fa referència tot al llarg del seu llibre *El món rural a Catalunya* (1973) al poblament de la Catalunya medieval i moderna. Amb paraules seves, durant la conquesta dels territoris sota la dominació musulmana, hi havia «àrees despoblades o molt dèbilment poblades, pràcticament sense conreu, com la faixa que el segle X apareixia al sud i a l'oest de la línia Llobregós-Gaià», però també hi havia «àrees ocupades per nuclis concentrats d'agricultors dedicats al conreu cerealista de secà i a l'arboricultura» (p. 168). Barcelona era, sens dubte, el nucli més important de la Catalunya cristiana, però Lleida i Tortosa ho eren de la Catalunya musulmana.³

Una de les idees bàsiques en els treballs de població efectuats per Josep Iglésies és la de la macrocefàlia barcelonina: el mapa 1 mostra el sistema de ciutats a Catalunya per a l'any 1497, i el pes de Barcelona hi és molt present. Així mateix destaca l'aglomeració del Camp de Tarragona i la importància de Perpinyà. En el segle XVI, la distribució de la població dóna una idea que «tot Catalunya sembla una sola ciutat», ja que «és pobra en ciutats populoses, però molt ben dotada de caserius» (Iglésies, 1958, p. 330).

Per finalitzar aquesta visió de la Catalunya medieval i moderna, les paraules de Vilà Valentí (1973, p. 170) són prou útils per descriure el sistema de poblament a finals del segle XVIII:

«La tipologia fonamental dels nuclis de població podria quedar establerta de la següent manera: 1. Ciutats, amb una població, almenys, d'un o dos milers d'habitants, amb diversificació de funcions, però sense una marcada empremta agrària; n'apareixen molt pocs exemples. 2. Viles i pobles, amb uns centenars d'habitants, amb una funció agrària preponderant. 3. Petits pobles o llogarets, amb unes desenes d'habitants, amb funció agrària exclusiva. A part resta, és clar, l'àrea de poblament dispers, ocupada sobretot per masos».

Al llarg del segle XIX i inicis del XX, a Catalunya es dóna un doble procés: les migracions de les àrees rurals i agrícoles, ja siguin de la pròpia Catalunya, ja siguin provinents d'Espanya, a les àrees urbanes i el desenvolupament de l'actual sistema urbà català.

L'èxode rural a Catalunya en direcció a Barcelona és un fenomen relacionat directament amb el procés d'industrialització que es va donar al llarg del segle XIX. Tomàs Vidal (1973 i 1978) ha analitzat aquest fet amb molta cura, i mostra quines són les àrees que expulsen població i quines n'atrauen, així com també amb quins ritmes. El mapa 2 mostra les àrees directament afectades per l'èxode rural, ja siguin les expulsores, ja si-

guin les receptores. Les primeres són la major part de les comarques de l'Alt Urgell, Berguedà, Pallars Jussà, Pallars Sobirà, Solsonès i Val d'Aran, gran part de les comarques de l'Alt Empordà, Bages, Baix Empordà, Garrotxa, Gironès, Noguera, Osona, Priorat i Ripollès, i petites parts de les comarques de l'Alt Camp, Baix Camp, Conca de Barberà, Segarra, Selva, Urgell, Vallès Occidental i Vallès Oriental.

La Catalunya que creix la formen les àrees industrials tèxtils (part del Bages, Berguedà, Ripollès i Vallès Occidental, així com tot el Barcelonès) i les noves àrees de regadiu (part de les Garrigues, Segrià i Urgell, així com el delta de l'Ebre).

Un cop l'èxode rural català va arribar al seu clímax entre 1860 i 1900, la necessitat de mà d'obra de les àrees industrials catalanes (Barcelona i rodalies, eixos del Llobregat, del Ter i del Fluvià) continuà essent un factor d'atracció de corrents migratoris (Cabré, 1989). Per això, l'arribada de més de mig milió de persones entre 1900 i 1930 és un fet que cal tenir present a l'hora d'explicar la seva distribució en el territori: el triangle que té per vèrtexs Sitges, Terrassa i Barcelona, els municipis que envolten a aquest triangle, les comarques del Bages, Berguedà i Osona (les colònies industrials van ser un focus important d'atracció), així com les àrees de regadiu del canal d'Urgell i del delta de l'Ebre són les principals beneficiàries d'aquesta arribada massiva d'immigrants.

El poblament a Catalunya abans de la guerra civil té una ciutat important, Barcelona (el 36% de la població total catalana), vorejada d'importants nuclis suburbans (Badalona, l'Hospitalet de Llobregat i Santa Coloma de Gramenet ja superaven els 10.000 habitants el 1936); en aquest centre cal afegir ciutats que graviten directament sobre Barcelona, com ara Granollers, Mataró, Sabadell, Terrassa, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú; a més, cal citar les altres capitals provincials (Girona, Lleida i Tarragona), i les ciutats industrials per excel·lència, com Igualada, Manresa, Olot, Ripoll i Vic, i els centres de serveis com Figueres, Reus, Tortosa i Valls.

A més d'aquesta vintena de ciutats que superaven els 10.000 habitants el 1936, hi havia trenta-sis municipis que tenien entre 5.000 i 10.000 habitants, els quals es localitzaven a les comarques del Bages, Baix Ebre, Baix Empordà, Baix Llobregat, Berguedà, Garraf, Gironès, Maresme, Montsià, Noguera, Osona, Ripollès, Selva, Urgell, Vallès Occidental i Vallès Oriental. Per tant, es pot veure quina part del territori de Catalunya era més o menys urbana i quina part no.

Si hi ha un fet que determini l'evolució de la població a Catalunya entre 1940 i 1975, i de la seva distribució territorial, és haver tingut en aquests trenta-cinc anys un saldo migratori positiu de més d'1.600.000 persones, de les quals quasi un milió van arribar entre 1960 i 1975.

Aquesta població es va concentrar majoritàriament en les proximitats de Barcelona, en barris de nova construcció (vegeu alguns exemples en els articles de Bertran i Cuxart, 1986, i de Llevadot, Mendizàbal i Olondriz, 1986), sense serveis i sense estar integrats en la vida social dels antics residents. Noms com Llefia (Badalona), Sant Cosme (el Prat de Llobregat), Germans Sabat (Girona), el Xup (Manresa) Ciutat Meridiana (Barcelona), són coneguts de tothom com exemples del que no s'hauria d'haver fet.

A aquest procés de creació de «ciutats noves» a l'entorn més proper de les grans ciutats catalanes, s'ha d'afegir un segon procés, no tan important pel nombre de població que significa com pel territori que suposa, i és el des poblament gairebé definitiu de les àrees de muntanya (vegeu el treball de Pujadas i Mendizàbal, 1987) i agrícoles de secà de Catalunya. El decreixement poblacional d'aquestes àrees és molt més intens que el que s'ha donat en altres èpoques d'aquest segle, ja que actuen al mateix temps una important emigració i un procés d'envelliment que ha causat que el creixement natural sigui o molt minso o negatiu. Tot el que s'ha descrit en els apartats anteriors de manera breu es pot veure reflectit en el mapa 3. Aquest mapa, elaborat per Tomàs Vidal (1980a), mostra un gran nombre de poblacions importants a la línia de costa (des de Tarragona fins al cap de Creus) i, sobretot, a l'àrea que es troba a redós de Barcelona; de l'aglomeració barcelonina sorgeixen tres eixos ben visibles: el del Llobregat (amb Manresa i Berga), el del Congost-Ter (amb Vic i Ripoll), a la Depressió Pre-litoral (amb Granollers fins Girona). Destaca també el núvol poblacional del voltant de Lleida.

Però, a més d'aquests sectors poblats, hi ha diverses parts que hom pot considerar «desèrtiques»: el sector nord-oest de Catalunya (les comarques de Val d'Aran, els dos Pallars, l'Alt Urgell, la Cerdanya, el Solsonès), la Serralada Litoral, la riba esquerra de l'Ebre de la comarca del Baix Ebre. Així mateix cal adonar-se de la inexistència de poblament disseminat a l'interior de la província de Tarragona.

Aquesta distribució de la població de Catalunya a l'any 1970, en línies generals, és la que es manté a hores d'ara. El que cal remarcar, però, és una sèrie de processos nous que s'han produït ençà 1975, que poden suposar uns canvis en el poblament.

3. Els nous conceptes en la geografia del poblament

S'ha dit anteriorment que no hi havia una recuperació de la geografia del poblament amb aquest nom estricte. Però el que sí que s'ha de tenir present és que els geògrafs s'han ocupat de les noves tendències del poblament. Les paraules clau es poden veure en els següents paràgrafs.

Per **suburbanització** s'entén el procés que fa que el creixement del nombre de població en una àrea —o regió— metropolitana es doni en les parts més exteriors, mentre que a la ciutat central la quantitat de població disminueix. En aquestes parts més exteriors hi ha una transformació important, ja que els nuclis urbans existents es veuen envoltats per habitatges unifamiliars —les cases adossades— o per blocs de pisos de no gaire alçada. Així mateix, determinades parts de la ciutat central es van deteriorant i marginant, i d'altres només són utilitzades durant certes hores —habitualment les de treball— i durant les altres són veritables deserts.

A Estats Units hi ha, des de la dècada dels anys setanta, una disminució de la població que viu a les àrees metropolitanes —la **desurbanització**⁴— originada per la degradació ambiental i social de la ciutat central i per la disminució de llocs de treball; això darrer està relacionat amb un cert procés de descentralització industrial i comercial,⁵ ja que hom comença a adonar-se que no és necessari estar immers en una àrea metropolitana per accedir als mercats, recursos, idees. La desurbanització revalorava les ciutats tradicionals es-

tancades i el medi rural que envolta a aquestes ciutats. Aquest procés de desurbanització és, per tant, una emigració de la població de les àrees metropolitanes vers àrees rurals o vers ciutats petites, això sí, ben comunicades amb la ciutat central metropolitana.

Per **gentrificació** s'entén el procés que implica una millora de la qualitat de l'habitatge d'una determinada àrea de la ciutat central amb un canvi de la composició social del veïnatge; això significa que els habitants amb ingressos econòmics baixos són substituïts —o expulsats— per habitants de classes mitjanes-altes o altes.

La societat actual del món occidental es caracteritza per una alta mobilitat residencial, per un gran nombre de migracions entre les diferents ciutats d'un mateix país, per unes migracions temporals molt importants en el període de vacances, per una mobilitat quotidiana per raons de treball molt considerable, per un gran nombre de desplaçaments per obtenir béns —totes les compres— i serveis, que acostumen a estar organitzats jeràrquicament en el sistema urbà: per tant, cal tenir present que «més sovint que en qualsevol moment històric anterior, més persones estan fent viatges més llargs per una gran diversitat de raons» (Zelinsky, 1971, p. 246). La importància de la circulació és molta, ja que una planificació dolenta d'aquest tema pot dur al col·lapse de la vida quotidiana.

A les àrees metropolitanes d'Europa Occidental, Estats Units, Canadà i Austràlia s'ha donat un procés similar de redistribució del poblament, caracteritzat per:

— Creixement del nombre de població que viu en els suburbis, entenent per suburbi el que s'ha dit anteriorment i no els espais marginals urbanitzats caòticament o amb uns serveis gairebé inexistents.

— Un doble procés pel que fa a la ciutat central: pèrdua continuada de població per la degradació del nucli antic, i, al mateix temps, augment de la població de les parts que es rehabiliten; els Docklands de Londres i el barri de les Halles a París poden servir com els exemples més coneguts d'aquesta gentrificació.

— Augment de la mobilitat, ja sigui la obligada (residència-treball), ja sigui la «voluntària» per aconseguir béns i serveis.

4. Què ha succeït de tot això a Catalunya?

Si es fa una mica de «ciència ficció», hom pot aventurar, sense perill d'equivocar-se massa, que la distribució de la població que donarà el cens de 1991 serà molt similar a la del mapa 3. Però és necessari recordar que la pregunta del cens és **on era cada individu a les 12 del vespre del dia 1 de març de 1991**, que era laborable. Si la pregunta hagués estat **on era l'individu a les 12 del migdia del mateix dia**, o bé **on era el 15 d'agost**, la distribució de la població hauria estat força diferent.⁶

Per tot el que s'ha dit abans el concepte **espai de vida** és molt útil. Si per espai de vida hom entén la porció del territori on l'individu efectua les seves activitats (vegeu les reflexions sobre aquest tema en el treball de Courgeau, 1988), és a dir, els llocs on els individus efectuen les seves relacions socials, hom pot veure que els resultats que es poden obtenir del cens sobre la distribució territorial de la població no són suficients per conèixer les noves tendències del poblament. Per això són necessaris nous indicadors, noves fonts estadístiques, noves interpretacions.

El mapa 4 permet veure per al darrer període del qual es disposen de dades estadístiques més o menys fidedignes (1975-1986) on ha crescut la població. Tenint en consideració que les unitats territorials d'aquest mapa són els municipis de més de 5.000 habitants, els municipis que són capitals de comarca que no arriben a aquesta xifra, i les restes comarcals (és a dir, el conjunt de municipis menors de 5.000 habitants de cada comarca) es pot observar l'existència de dues àrees molt clares:

— La Catalunya on creix la població es localitza a les comarques litorals i pre-litorals que tenen com eix l'autopista, a més dels afegitons d'Anoia, Bages i Osona. A més, hi ha una sèrie de capitals comarcals, com Balaguer, Berga, les Borges Blanques, Cervera, Mollerussa, Montblanc, Olot, Solsona i Tàrraga, que creixen tot estant en comarques on els municipis rurals han sofert una pèrdua continuada de població.

— La Catalunya on disminueix la població, que és una part important dels Pirineus i Pre-Pirineus, les àrees d'agricultura de secà i d'industrialització arcaica.

En el mapa 4 hi ha, però, altres dues categories prou interessants: aquelles que passen de tenir un descens de població a créixer (restes comarcals del Pallars Sobirà, Segrià i Val d'Aran), i aquelles que passen de créixer a perdre població: la Ribera d'Ebre (per la finalització de la construcció de les centrals nuclears), la zona central de la regió metropolitana de Barcelona i de l'àrea de Tarragona, pel procés de suburbanització descrit anteriorment.

Els estudis sobre la mobilitat obligada entre el lloc de residència habitual i el lloc de treball han estat utilitzats a bastament pels geògrafs a l'hora de determinar àrees d'influència d'un nucli de població, o bé per considerar-les parts prou importants dels espais de vida dels individus. Tal com s'està fent el planejament territorial des de la Generalitat de Catalunya, el que s'anomena Regió Metropolitana de Barcelona està formada per les actuals comarques de l'Alt Penedès, Baix Llobregat, Barcelonès, Garraf, Maresme, Vallès Occidental i Vallès Oriental. És de tots conegut que aquestes set comarques no formen un territori homogeni, i que, per tant, una classificació d'aquesta Regió Metropolitana centrada en Barcelona, com la que s'ha efectuat en el mapa 5, pot ser útil a l'hora de parlar sobre aquest territori.

Utilitzant els treballs de Bryant i Russwurm (1982) i Di Méo (1988) per a la part teòrica, i de Manuel Esteban (1989) per a l'empírica, s'ha classificat la Regió Metropolitana de Barcelona en quatre grans categories a partir de la relació pel concepte de mobilitat obligada de cada municipi amb el de Barcelona, ja que no s'ha d'oblidar que més del 26% dels llocs de treball de Barcelona estan ocupats pels procedents d'aquesta Regió Metropolitana:

— La **ciutat concentrada**, que és el continu urbà centrat en el municipi de Barcelona; els municipis que comprèn aquesta part tenen una relació de mobilitat amb Barcelona que supera el 40% dels desplaçaments totals de cada municipi.

— La **franja rural-urbana**, en què la mobilitat obligada respecte a Barcelona es troba entre el 25 i el 40% dels desplaçaments totals.

— La **zona d'ombra urbana**, on la mobilitat obligada amb Barcelona es troba entre el 15 i el 25% dels desplaçaments totals; aquesta zona té ciutats importants que fan de contrapès al nucli central i als suburbis de la franja rural-urbana, com ara Granollers, Sabadell, Terrassa i Vilanova i la Geltrú.

— La **quarta zona** la formarien els municipis que tenen entre el 5 i el 15% dels desplaçaments totals amb Barcelona. Per tant, no es consideraria part de la Regió Metropolitana de Barcelona aquells municipis que tenen menys del 5% dels seus desplaçaments amb Barcelona.

En aquestes set comarques, s'hi poden trobar, doncs, cinc zones diferents, que tenen els comportaments demogràfics següents:

— la major part del territori té un creixement «normal» de població i, a excepció de la ciutat concentrada, les altres cinc zones tenen municipis amb aquest tipus de creixement;

— perden població entre 1981 i 1986, la ciutat concentrada i els municipis que el planejament incorpora a la Regió Metropolitana, però que en aquest treball es considera que cauen fora el límit de la zona de mobilitat obligada;

— poques àrees tenen un creixement «important» de població, i principalment es troben entre el límit de l'ombra urbana i el de la mobilitat obligada; així mateix es dona en dues petites àrees de la ciutat concentrada: en els municipis d'Esplugues de Llobregat i Sant Just Desvern, i en els d'Alella, Sant Fost de Campsentelles i Tiana.

Utilitzant com a base el treball de Casassas i Clusa (1980), en un treball anterior a aquest (Mendizàbal, 1986) s'intentà establir el sistema urbà de Catalunya. Del mapa 6, on es reflecteix aquest sistema urbà, es poden destacar tres grans idees:

1) si s'identifiquen les municipals amb l'espai de vida, es poden tenir unes unitats de base prou vàlides per a la planificació del territori;

2) el pes importantíssim del continu urbà de Barcelona i de la seva regió metropolitana, definida per la isocrona de 45 minuts,⁷ que arriba fins a Granollers, Sabadell, Terrassa i Vilanova i la Geltrú, en el sistema urbà català;

3) la importància de la població temporal: les sis ciutats estiuenques i les dues ciutats de la neu juguen un paper important, tant per la població que suposen com pel territori que ocupen, en l'estructura del sistema urbà català.

Que la distribució de la població durant els mesos de vacances — juliol i agost sobretot — és molt diferent de la que es dona els altres mesos — que es podrien qualificar de «laborables» — és un fet que no l'hauria de discutir ningú: per al País Valencià es calculen 450.000 places hoteleres, de càmpings i de segones residències, cosa que ve a significar el 12% de la població empadronada (Rosselló, 1990); per a les Illes Balears es calculen unes 375.000 places turístiques, aproximadament el 55% de la població empadronada (Picornell i Seguí, 1989). Per a Catalunya, López i Palomeque (1986) calcula 2.400.000 places turístiques entre hotels, càmpings i apartaments, el 40% de la població.

Tots aquests turistes i estiejants consumeixen un territori, uns béns i uns serveis que no sempre estan previstos en el territori que ocupen temporalment. Pere A. Salvà (1985, pp. 30-31) descriu aquesta situació molt bé:

«el creixement urbanístic desordenat i caòtic, amb una manca de planificació oficial, ha donat lloc a un territori desordenat, amb l'agreujament que suposa sobre el territori i el medi ambient la forta pressió d'una població flotant, la turística, que ha implicat un esgotament dels recursos naturals amb processos de salinització progressiva de l'aigua potable i la contaminació del mar per vessadures residuals. D'un paisatge natural hem passat a un paisatge d'edificis

fins al punt que els desastres urbanístics i paisatgístics comencen a ofegar un producte que teòricament remarca el paisatge com a recurs d'atracció per als possibles consumidors, és a dir, els turistes».

Cal tenir present que la planificació dels serveis es fa, habitualment, per a la població resident habitual, és a dir, l'empadronada, i que l'arribada d'aquestes allaus pot fer que certs serveis quedin sobresaturats (recollida d'escombraries, consum d'aigua potable, policia, etc).

Per finalitzar aquesta reflexió s'ha de fer referència a dos temes que no s'han tractat fins ara.

El primer és sobre **qui ocupa aquests suburbis de qualitat de la Regió Metropolitana de Barcelona** (com de qualsevol altra àrea metropolitana del món occidental): doncs és gent sacrificada, com diria John Short (1989), ja que són parelles d'ocupats en un treball fora del domicili —normalment a Barcelona—, amb una edat que es pot qualificar d'adult-jove entre 30 i 40 anys, amb fills petits, que busquen un medi ambient i social sa i de qualitat, és a dir, sense violència, sense drogues, sense estrangers il·legals, que és el que es troba a Barcelona —diuen. Un extrem d'aquest ambient seria, entre d'altres, la urbanització de la Mallola, en la frontera entre Esplugues de Llobregat i Sant Just Desvern; aquesta urbanització està emmurallada, i per l'únic lloc on poden entrar els automòbils hi ha sempre vigilància, tenen serveis gairebé exclusius (pistes esportives, supermercat, restaurant); és l'únic barri d'Esplugues que per la festa major no té cap acte: no s'han queixat mai d'aquest abandó, però.

El segon tema és el següent: en un moment d'estabilitat poblacional com el que hi ha ara a Catalunya —serem sis milions uns quants anys més—, **el que explica el creixement de població de molts municipis de la Regió Metropolitana de Barcelona, i possiblement de la resta de Catalunya, és l'arribada de barcelonins** (vegeu Pujadas, Arribas i Mendiàbal, 1991). Dels 161 municipis de la Regió Metropolitana de Barcelona, a més de la pròpia Barcelona, 158 tenen una migració neta positiva respecte Barcelona. Les úniques excepcions són Barberà del Vallès (les dades del padró de 1986 són força defectuoses), Vilanova del Vallès (municipi de nova creació entre 1981 i 1986, i per tant amb problemes en les seves estadístiques) i Rellinars (que no envia ni rep migrants de Barcelona). Tot això es pot veure en el mapa 7, on en trenta-vuit municipis ⁸ de la Regió Metropolitana de Barcelona els immigrants provinents de Barcelona només entre el 1981 i el 1986 representen més del 8% de la població total. Cal dir que cap d'aquests trenta-vuit municipis és de la comarca de l'Alt Penedès (la menys «metropolitzada» de la Regió Metropolitana de Barcelona), ni són els municipis amb més població, com ara l'Hospitalet, Sabadell, Badalona, Terrassa, Santa Coloma de Gramenet, Mataró, Cornellà, el Prat..., sinó que són municipis amb poca població i d'una categoria social i ambiental certament elevada.

Notes

¹ Entre molts d'altres autors, Johnston (1983), mostra totes aquestes innovacions, amb l'oblit de no remarcar suficientment la permanència de geògrafs i de geografies que no han adoptat les innovacions.

² Tomàs Vidal (1978a) entén per poblament el «concepte demogeogràfic que fa referència a la ubicació de la població a l'espai. L'anàlisi d'aquest fenomen es fa segons diverses escales i criteris. A escala mundial els criteris bàsics són dos: l'ecològic i el socio-econòmic. Segons el primer, se cerquen les correlacions entre la distri-

bució de la població i les condicions ambientals representades bàsicament per la producció de la biosfera i els condicionants climàtics i topogràfics. Amb aquests criteris s'expliquen en part les altes densitats humanes a les zones temperades de baixa altitud i els grans buits demogràfics de les zones polar, equatorial i els deserts càlids i freds. El criteri socio-econòmic es basa en les lleis del mercat mundial i cerca les relacions a escala mundial entre l'activitat econòmica i la distribució de la població. A escales menors, de tipus estatal o regional, es poden utilitzar també ambdós criteris, però el socio-econòmic és el més significatiu: el procés de concentració urbana és un bon exemple. A escala regional hi ha diversos criteris de classificació. El morfològic distingeix entre poblament rural i urbà i els respectius subtipus (per exemple, població rural concentrada i dispersa). El demogràfic distingeix els llocs habitats segons llur índex demogràfic. El funcional es basa en el paper socio-econòmic representat per les entitats de població: centre de mercat nacional, regional, local, etc. Les investigacions més recents de la geografia i l'economia espacial cerquen l'ordre en les distribucions dels llocs poblats més que llur classificació i descripció».

- ³ Biete (1991, pp. 108-109) escriu que Tortosa «era una ciutat puixant, amb una indústria i un comerç molt pròspers. Les seves drassanes mantenien una gran activitat. Segons la *Crònica del moro Rasis* (segle X) acudien al port de Tortosa 'mercadets de tot arreu del món'. I en el caire cultural, adquirí un renom extraordinari pels seus filòsofs, teòlegs, juriconsults, poetes, gramàtics i geògrafs». Diu Josep Iglésies (1977, p. 455) de Tortosa i Lleida: «Quan es consolida l'ocupació sarraïna, Tortosa i Lleida esdevenen les seves dues grans ciutats dins la terra que més tard serà catalana».
- ⁴ El tema de la desurbanització el van posar de moda els geògrafs i demògrafs nordamericans en descobrir com, en els anys 70, a les seves àrees metropolitanes la població disminuïa o creixia a un ritme inferior que a les àrees no metropolitanes. Si se segueix el debat que això va provocar a revistes tan prestigioses, com ara *Demography* o *Population and Development Review*, hom pot adonar-se que certs estudiosos de la població d'Estats Units haurien de vigilar el que escriuen. Els exemples són els següents: no és fins el 1978 que «es descobreix» que l'annexió de municipis a les àrees metropolitanes és el principal mitjà de creixement de població d'aquestes àrees entre 1950 i 1970, més que no pas el creixement natural o els saldos migratoris; aquest procés d'annexió es realitza automàticament quan un municipi té unes relacions de mobilitat obligada que superen determinat llindar. No és fins a meitats de la dècada dels vuitanta que la desurbanització deixa de ser vista per aquests demògrafs i geògrafs com un retorn al camp, ja que s'adonen que les àrees rurals que creixen més són les que limiten a les àrees metropolitanes! Vegeu, entre molts altres, Fuguitt i Zuiches (1975), Tucker (1976), Berry i Dahmann (1977), Klaff i Fuguitt (1978), Guest (1979), Lichter i Fuguitt (1982), Wilson (1987), Frey (1988), Long i Deare (1988), Fuguitt i Brown (1990).
- ⁵ Castro (1991) escriu que el rei actual del comerç al detall als Estats Units no és Sears sinó Wal-Mart, tot dient que «mentre els preocupats directors de Sears buscaven solucions [a l'estabilitat en la quantitat de vendes, a la disminució dels beneficis] a Chicago, Sam Walton, el fundador de Wal-Mart, treballava en el seu petit i espartà despatx de l'oficina central de Bentonville (Arkansas), d'11.000 habitants».
- ⁶ El cens de Grècia de 1981 es va ajornar tres setmanes respecte la data prevista a causa d'un important terratrèmol. A causa d'aquest ajornament, l'afluència de turistes a les illes del mar Egeu va fer augmentar la població respecte la que havia el 1971. Així mateix, aquest retard va ser la causa de la «repoblació» de molts pobles de pastors de les muntanyes del Peloponès, que el 1971 gairebé estaven deshabitades (Findlay, 1986, p.3).
- ⁷ La isocrona de 45 minuts s'ha fet utilitzant els horaris de RENFE, dels Ferrocarrils de la Generalitat i la *Guia dels transports interurbans*, editada per la Generalitat.
- ⁸ Aquests municipis són: Alella, l'Ametlla del Vallès, Bigues i Riells, Cabrera de Mar, Cabriels, Caldes d'Estrac, Campins, Cànoves i Samalús, Canyelles, Castelldefels, Castellví de Rosanes, Cervelló, Collbató, Corbera de Llobregat, Granera, Lliçà d'Amunt, Lliçà d'Avall, el Masnou, Olivella, Palau de Plegamans, Sant Andreu de Llavaneres, Sant Cebrià de Vallalta, Sant Cugat del Vallès, Sant Esteve de Palautordera, Sant Just Desvern, Sant Pere de Vilamajor, Sant Quirze del Vallès, Sant Vicenç de Montalt, Santa Eulàlia de Ronçana, Santa Susanna, Teià, Torrelles de Llobregat, Vallgorguina, Vallirana, Vallromanes, Villalba Sasserra i Vilassar de Mar.

Bibliografia

- ARNÁEZ, J. (1985): *Jerarquía urbana y áreas funcionales en la Rioja*. Logroño: Instituto de Estudios Riojanos.
- BEAVON, K.S.O. (1981): *Geografía de las actividades terciarias. Una reinterpretación de la teoría de los lugares centrales*. Vilassar de Mar: Oikos-tau (edició original de 1977).

- BERRY, B.J.L. (1971): *Geografía de los centros de mercado y distribución al por menor*. Barcelona: Vicens-Vives (edició original de 1967).
- BERRY, B.J.L. i DAHMANN, D.C. (1977): «Population redistribution in the United States in the 1970s», a *Population and Development Review*, vol. 3, nº 4, pp. 443-471.
- BERTRAN, E. i CUXART, M. (1986): «La Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons (Cornellà de Llobregat)», a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, nº 7-8, pp. 31-40.
- BIETE, V. (1991): *Cabacés, un poble al peu de Montsant*. Cabacés: Ajuntament de Cabacés.
- BRYANT, C.R. i RUSSWURM, L.H. (1982): *The city's countryside. Land and its management in the rural-urban fringe*. London: Longman.
- CABRÉ, A. (1989): *La reproducció de les generacions catalanes 1856-1960*. Bellaterra: Departament de Geografia de la UAB (tesi doctoral inèdita).
- CASASSAS, L.I. i CLUSA, J. (1980): *L'organització territorial de Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- CASTRO, J. (1991): «Torres más altas cayeron», a *El País Negocios*, any VII, nº 278, p. 16.
- CHRISTALLER, W. (1980): *Le località centrali della Germania meridionale*. Milano: Franco Angeli (edició original del 1933).
- COOKE, P. (ed) (1989): *Localities. The changing face of urban Britain*. London: Unwin Hyman.
- COURGEAU, D. (1988): *Méthodes de mesure de la mobilité spatiale. Migrations internes, mobilité temporaire, navettes*. Paris: PUF-INED.
- DEMANGEON, A. (1956): *Problemas de geografía humana*. Barcelona: Omega (edició original de 1942).
- DI MÉO, G. (1988). *Les démocraties industrielles. Crise et mutation de l'espace*. Paris: Masson.
- ESTEBAN, M. (1989): «Distribució de la mobilitat per treball a la Regió Metropolitana de Barcelona. Anàlisi dels mercats de treball», a *Documents d'Anàlisi Territorial*, vol. 3.
- FINDLAY, A. (1986): «The 1980-1982 european census round: an evaluation of the census as a data source», a Findlay, A. i White, P. (eds): *West european population change*. Londres: Croom Helm. pp. 1-17.
- FREY, W.H. (1988): «Migration and metropolitan decline in developed countries: a comparative study», a *Population and Development Review*, vol. 14, nº 4, pp. 595-628.
- FUGUITT, G.V. i BROWN, D.L. (1990): «Residential preferences and population redistribution: 1972-1988», a *Demography*, vol. 27, nº 4, pp. 589-600.
- FUGUITT, G.V. i ZUICHES, J.J. (1975): «Residential preferences and population distribution», a *Demography*, vol. 12, nº 3, pp. 491-504.
- GARCÍA BALLESTEROS, A. (coord.) (1986): *Teoría y práctica de la geografía*. Madrid: Alhambra.
- GARCIA i RAMON, M.D. (1991): «Tendències recents del pensament geogràfic a Catalunya», ponència presentada al *Primer Congrés Català de Geografia*.
- GARNER, B.J. (1971): «Modelos de geografía urbana y de localización de asentamientos» a Chorley, R.J. i Haggett, P. (dirs): *La geografía y los modelos socio-económicos*. Madrid: IEAL, pp. 211-294 (edició original de 1967).
- GASPAR, J. (1972): *A área de influência de Evora. Sistema de funções e lugares centrais*. Lisboa: Universidad de Lisboa.
- GEORGE, P. (1973): *Población y poblamiento*. Barcelona: Península (edició original de 1969).
- GUEST, A.M. (1979): «Patterns of suburban population growth, 1970-1975», a *Demography*, vol. 16, nº 3, pp. 401-415.

- IGLÉSIES, J. (1957): *Distribució comarcal de la població catalana a la primera meitat del segle XVI*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1958): «Moviment demogràfic de Catalunya», a Solé Sabarís, Ll. (dir): *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Aedos, pp. 323-374.
- (1977): «La cursa demogràfica de les principals ciutats catalanes», a *Memòries de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona*, Tercera època, n° 785, pp. 453-476.
- JOHNSTON, R.J. (1983): *Geography and geographers. Anglo-american human geography since 1945*, London: Edward Arnold (segona edició).
- KLAFF, V.Z. i FUGUITT, G.V. (1978): «Annexation as a factor in the growth of US cities, 1950-1960 and 1960-1970», a *Demography*, vol. 15, n° 1, pp. 1-12.
- LICHTER, D.T. i FUGUITT, G.V. (1982): «The transition to nonmetropolitan population deconcentration», a *Demography*, vol. 19, n° 2, pp. 211-221.
- LLEVADOT, M., MENDIZÀBAL, E. i OLÒNDRIZ, I. (1986): «De rural a urbà: Sant Joan Despí», a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, n° 7-8, pp. 77-87.
- LLOBET, S. 1947: *El medio y la vida en el Montseny. Estudio geográfico*. Barcelona: CSIC (1990, segona edició traduïda al català. Granollers: Museu de Granollers i Agrupació Excursionista de Granollers).
- LONG, L. i DEARE, D. (1988): «US population redistribution: a perspective on the non-metropolitan turnaround», a *Population and Development Review*, vol. 14, n° 3, pp. 433-450.
- LÓPEZ i PALOMEQUE, F. (1986): «Le tourisme», a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, n° especial per a la celebració de la Conferència Regional de la UGI, pp. 153-168.
- LÖSCH, A. (1957): *Teoría económica espacial*, Buenos Aires: El Ateneo (edició original del 1944).
- MASSEY, D. (1990): «L'«Estudi de localitats» en geografia regional», a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, n° 21, pp. 73-88.
- MENDIZÀBAL, E. (1986): «Urban geography of Catalonia», a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, n° especial per a la celebració de la Conferència Regional de la UGI, pp. 65-85.
- NADAL, F. (1991): «El pensament geogràfic contemporani a Catalunya fins els anys quaranta», Ponència presentada al *Primer Congrés Català de Geografia*.
- ORTEGA, N. (1987): *Geografía y cultura*. Madrid: Alianza.
- PICORNELL, C. i SEGUÍ, J.M. (1989): *Geografía humana de las Islas Baleares*, Vilassar de Mar: Oikos-tau
- PUJADAS, I., ARRIBAS, R. i MENDIZÀBAL, E. (1991): *Moviments migratoris intermunicipals de la Regió Metropolitana de Barcelona*, Barcelona: Centre d'Estudis Demogràfics/Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.
- PUJADAS, I. i MENDIZÀBAL, E. (1987): «La població de muntanya a Catalunya», a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, n° 12, pp. 93-111.
- (1991): *La població de Catalunya en el període 1975-1986: de l'explosió demogràfica al creixement zero*. Barcelona: Direcció General de Política Territorial.
- QUINTANA, A. (1979): *El sistema urbano de Mallorca*. Ciutat de Mallorca: Moll.
- RIERA, P. (1989): «Les àrees funcionals a Catalunya», a *Banca Catalana. Revista econòmica*, n° 88, pp. 19-42.
- ROSSELLÓ, V.M. (1990): *Geografía humana del País Valencià*. Vilassar de Mar: Oikos-tau.

- SALVÀ, P.A. (1986): «Turisme i canvi a l'espai de les Illes Balears», a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, nº 2, pp. 17-32.
- SHORT, J. (1989): «Yuppies, buffies and the new urban order», a *Transactions of Institute of British Geographers (new series)*, 14, pp. 173-188.
- SOJA, E.W. (1989): *Postmodern geographies. The reassertion of space in critical social theory*. London: Verso.
- TUCKER, C.J. (1976): «Changing patterns of migration between metropolitan and nonmetropolitan areas in the United States: recent evidence», a *Demography*, vol. 13, nº 4, pp. 435-443.
- VIDAL, T. (1973): *La despoblación del campo en Cataluña*. Barcelona: Departament de Geografia de la UB (tesi doctoral inèdita).
- (1978a): «Poblament», a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 11, p. 713.
 - (1978b): «Èxode rural i problemàtica demo espacial a Catalunya (1969-1970)», a *Estudis d'Història Agrària*, nº 2, pp. 193-204.
 - (1980a): «Localització de la població 1970», a *Atlas sòcio-econòmic de Catalunya*, Barcelona, full 1.03.02.
 - (1980b): «Evolució de la població 1860-1900», a *Atlas sòcio-econòmic de Catalunya*, Barcelona, full 1.03.02.
- VILÀ VALENTÍ, J. (1973): *El món rural a Catalunya*, Barcelona: Curial.
- WILSON, F.F. (1987): «Metropolitan an nonmetropolitan migration streams 1935-1980», a *Demography*, vol. 24, nº 2, pp. 211-228.
- ZELINSKY, W. (1971): «The hypothesis of the mobility transition», a *Geographical Review*, vol. 61, nº 2, pp. 219-249.

Mapa 1

Les poblacions més importants el 1497

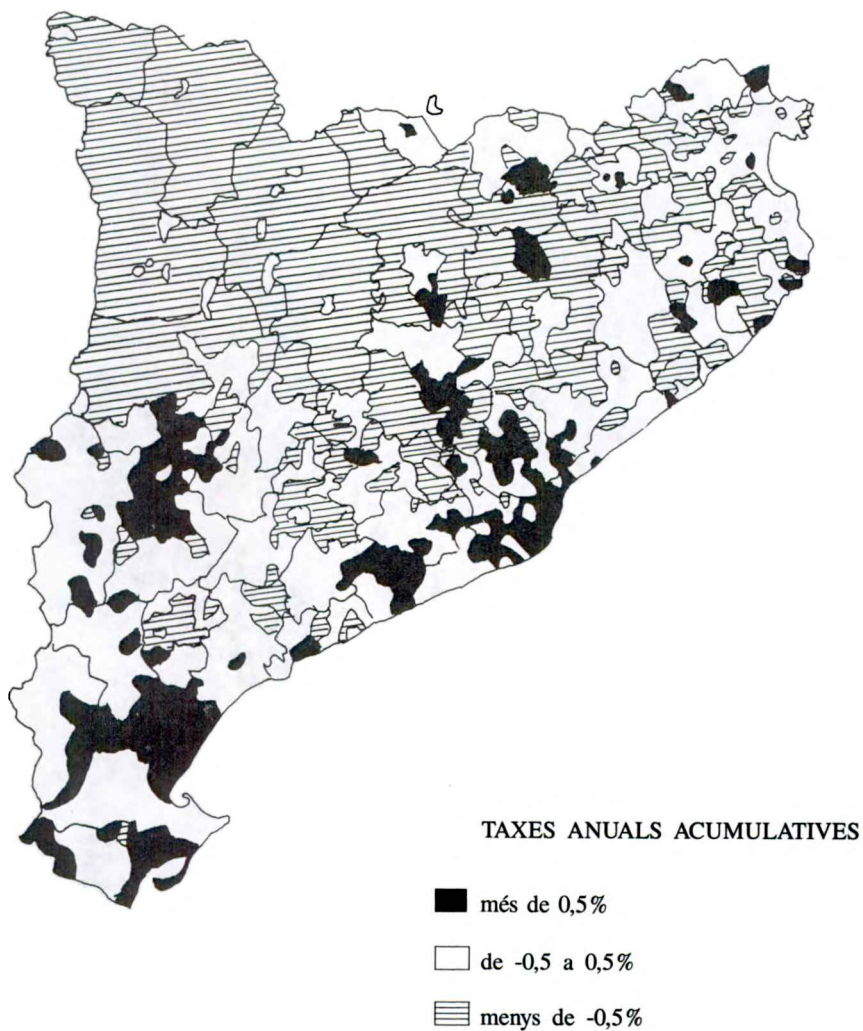

BARCELONA	5.847 focs
PERPINYÀ	2.963 focs
TORTOSA	1.006 focs
GIRONA	985 focs
LLEIDA	873

- Més de 400 focs
- Més de 300 focs
- Més de 200 focs
- Més de 100 focs

Font: Iglèsies, 1957. (adaptació).

Mapa 2
Àrees de fort creixement i for decreixement, 1860-1900

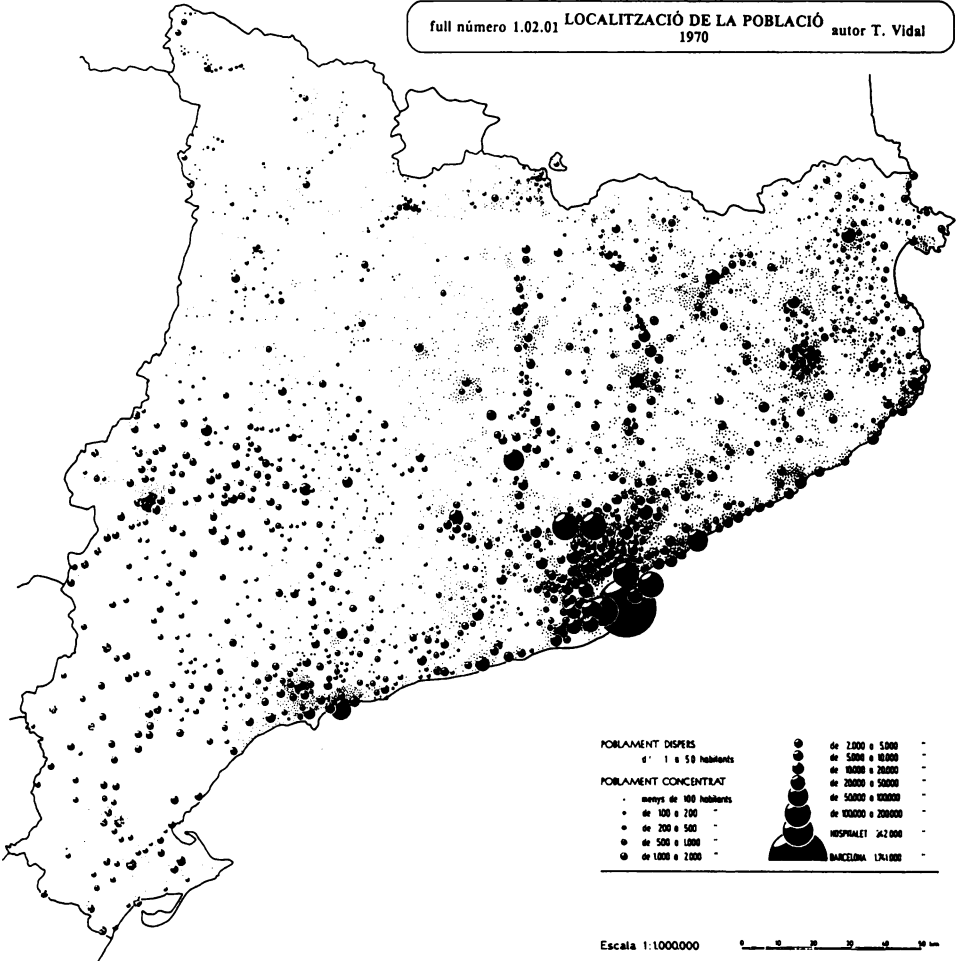
Font: Vidal, 1980 b, (adaptació).

Mapa 3

El poblament a Catalunya el 1970

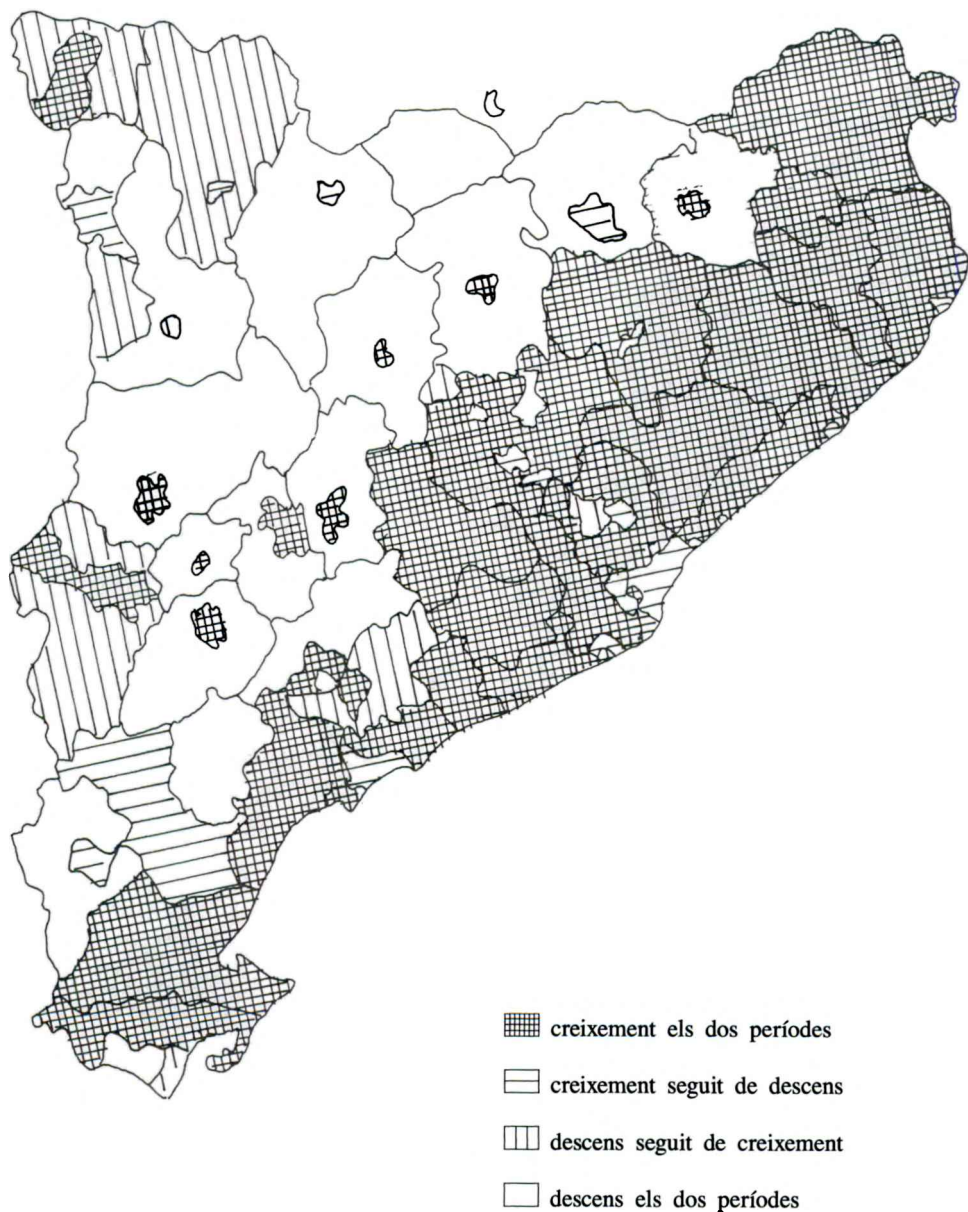
atlas socio-econòmic
de Catalunya

full número 1.02.01 LOCALITZACIÓ DE LA POBLACIÓ autor T. Vidal
1970

Font: Vidal (1980a).

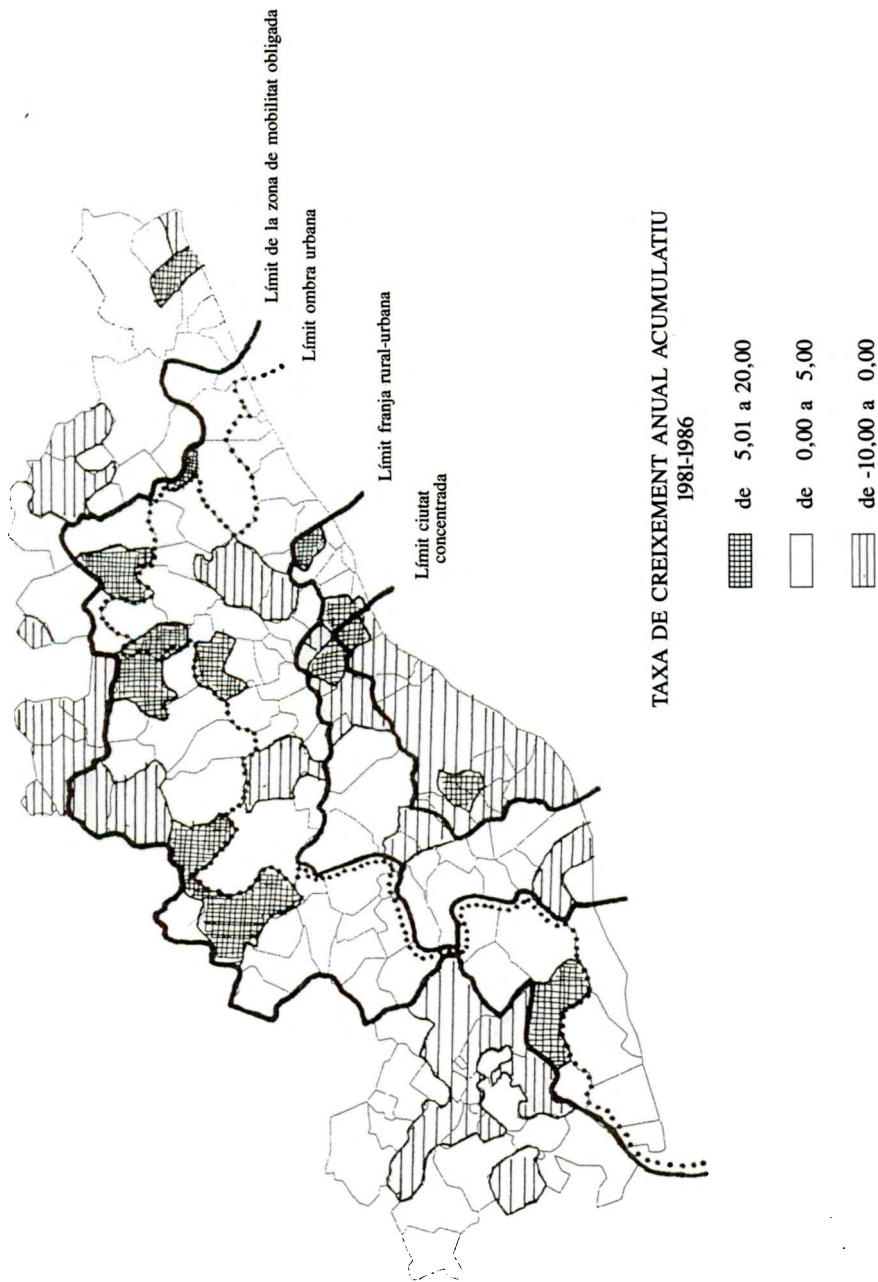
Mapa 4
Comparació del creixement de 1981-86 amb 1975-81

Font: Pujadas i Mendizábal (1991). (adaptació).

Mapa 5

La població a la regió metropolitana de Barcelona

Mapa 6

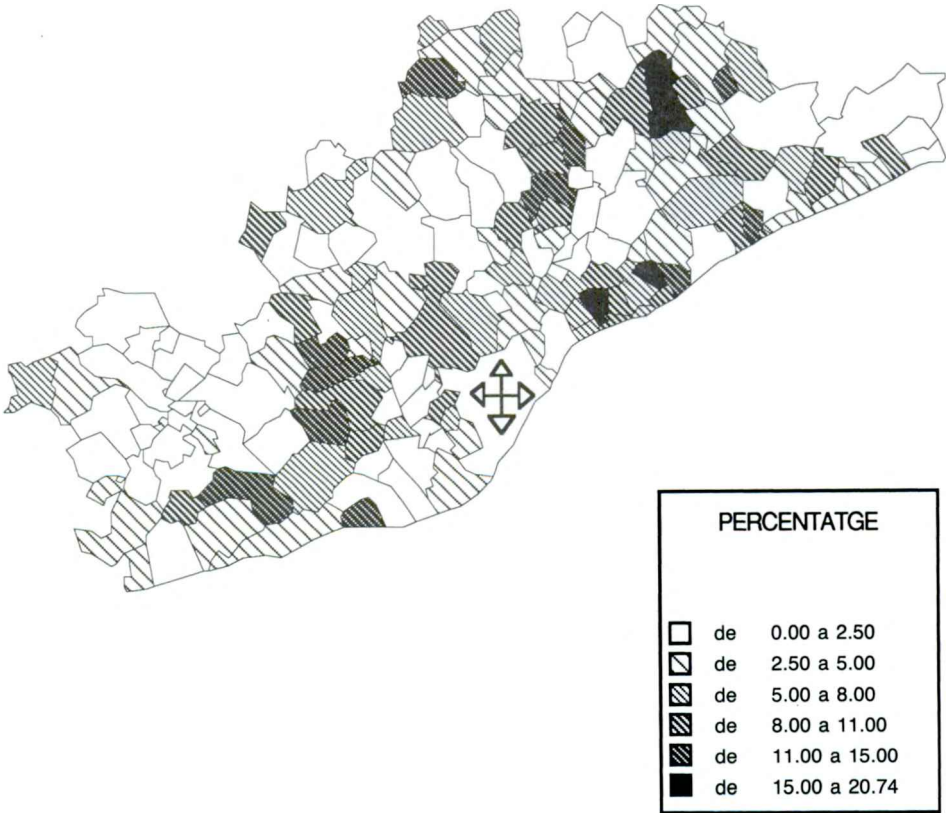
El mapa del poblament de Catalunya (1991)

- Àrees d'influència de les ciutats de primer nivell.
- Els espais de vida
- Ciutats de primer nivell
- Ciutats de segon nivell
- |||| Ciutats temporals
- - - Isocrona de 45 minuts

Font: Mendizàbal (1986), (adaptació).

Mapa 7
Regió metropolitana de Barcelona.
Relació d'immigrants procedents de Barcelona.
Sobre el total de població de cada municipi. 1981-86

Font: Pujadas, Arribas i Mendizàbal (1991).